DISSERTATIO PHILOSOPHICA
DE
LEGIBUS
QUAM
DEO ASPIRANTE,
SUB PRAESIDIO
VIRI AMPLISSIMI, ET CLARISSIMI
HERMANNI CONRINGII
PHIL. AC MEDICINÆ DOCTORIS
AC PROFESSORIS CELEBERRIMI, &c.
Dn. Præceptoris, & Fautoris sui æternum colendi
IN ILLUSTRI ACADEMIA IULIA
Ad diem Septembris.
Placidæ eruditorum disquisitioni sistit
JOHANN. HERBORT à Bülow/
EQUES LUNEB.
AUTOR ET RESPONDENS.
(o)
HELMAESTADI,
Typis HENNINGI MULLERI Acad. Typ.
ANNO CIↃ IↃC LXVI.

Generosis, Nobilissimis, Maximeque Strenuis

DN. PAULO IOACHIMO A Bülow/ HÆREDITARIO IN Abbensen & Bledeln/ SERENISS. PRINCIPIS GEORGII WILHELMI PRÆSIDI EMINENTISSIMO, ET CONSILIARIO INTIMO.

DN. VICTORI A Bülow/HÆREDITARIO IN Helmstorff/ & Schnödiß rc. nec non Præfecturæ inferioris Schrapel Hypothecario.

DN. JULIO à Bülow/HÆREDITARIO in Brunßrode/ & Beyernaumburg rc.

DOMINIS PATRUIS ET AGNATIS SUIS debita animi observantia ætatem suspiciendis

Exiles hasce Theses

dedicat & offert.

A. & R.

Σὺν Θεῷ

THESIS I.

QUanta sit legum necessitas, vel ex eo luculenter credo patescere, quod sine iis nulla societas ne latronum quidem coëat, & uti homines absque societate mutuâ vivere nequeunt, ita nec civitas ulla legibus destituta, diuturna esse possit. *Plato l. 3. de leg. Arist, 4. Pol. 4. Althus. Pol. cap. 10. n. 8.*

II.

Quandoquidem nimirum hic civilis societatis finis est à naturâ intentus, vivere secundum virtutem non impeditâ; nihil est manifestius, quàm in civitate, quæ quidem benè est constituta, omnibus ex æquo curæ esse oportere, ut cives sint ἀγαθοὶ, καὶ πρακτικοὶ τῶν καλῶν, ut loquitur Arist. *lib. 1. Eth. Nic. cap. 9.* cumprimis iis, quibus hoc peculiariter incumbit, sicuti omnium interest, ut sint ejusmodi.

III.

At vero, quoniam admodum pauci reperiuntur, qui virtutis amore recta faciunt, ea quoque mentis nostræ est cæcitas, ea appetitus depravatio, ut tantum non omnes (seditiosa imprimis affectuum turbâ reluctante, vel nebulas offundente, vel glaucoma objiciente) necessitati, aut cœco impetui potiùs pareant, quàm rationi; item damnis, & pœnis citiùs quàm respectu honesti in officio contineantur *Arist. l. 10. Eth. Nicom. c. 9. §. 25.* apprimè necessarium videtur, ut, qui reipubl. præsunt, hoc agant sedulò, ut ci-

vitas bonis sit instructa legibus. Hæ quippe virtutum actiones præcipiunt, & à vitiis homines deterrent. Optimè hanc in sententiam loquitur Aristotelis *l. 2. Eth. Nicom. c. 1. §. 11, & seqq.* Legumlatores civibus ad virtutem assuefaciendis bonos eos efficiunt; atque hæc quidem est omnium, qui leges ferunt, mens & voluntas: quotquot autem minus rectè eos assuefaciunt, voto suo frustrantur. Atque hoc uno reipubl. administrandæ forma altera ab altera differt, bona à vitiosa, id quod luculentius innuitur *lib. 10. Nicom. cap. ult. §. 4. & seqq.*

IV.

Cum igitur impræsentiarum pro modulo ingenii de legibus, in quibus, dicente Aristotele *lib. 1. Rhet.* salus cujusque reipubl. consistit, differere animus sit, nostrum erit, prius quam ad definitionem progrediamur, vocabulum legis ab homonymia liberare; ne in verbo aberremus, cùm res ipsæ veniunt considerandæ.

V.

Vox autem & appellatio legis variè sumitur, usurpaturque vel latè, vel strictè; latè ut includat jus naturæ & consuetudinem; strictè, ut naturæ, consuetudini, & juris multorum populorum civilis speciebus opponatur. Varias legis acceptiones ostendit Dn. Cothmann. *in Comm. ad. l. 1. C. de leg. n. 21, & seqq.* Nos hîc generalius pro omni jure accipimus.

VI.

Describit legem Lycophron Orator apud Aristotelem *lib. 3. Pol. cap. 6.* juris inter socios sponsionem. Cujus descriptionem expressisse videtur Papinianus ictus, cùm *leg. 1. ff de ll.* inquit: lex est communis reipubl. sponsio. Nos eam sic nunc definimus; *quod sit regula actionum civilium à majestate præscripta.*

VII. Fa-

VII.

Facilè verò apparet ex præmissâ definitione, in permittendo, & suadendo, (quod quidem innuere possit videri Modestin. *l. 7. ff. de leg.*) virtutem legis neutiquam nos nunc collocare, utpote cum illa dicatur regula & norma, ad quam si actiones humanæ conformentur, laude & præmiis, sin minus, vituperio pœnisque dignæ censentur. Et vero quoniam obligatio infallibilis legis est index, proximusque effectus, ut omnis lex, quæ verè talis est, vel ad faciendum vel ad omittendum primario quem obliget; illud autem jubendo hoc vetando fiat, hinc nuda permissio, multo minus consilii præcipuam quidem legis vim ac virtutem habere nequit: etsi aliquo modo legi non derogemus & nos permittendi aliquid facultatem.

IIX.

Versantur porrò leges circa actiones moresque hominum, qui plerumque ita sunt prolapsi, ut sine legibus commodè vivi haud possit. Qui sane, dicente etiam Machiavello *l. 1. disc. in Liv. c. 3.* sponte sua recte agunt, iis legibus opus non est; sed ubi desinunt sponte suâ officium facere, hîc legibus opus est, ut cogantur. Et hic est scopus & finis legum unicus, ut cives omnes in officio contineantur, & ad virtutem aliaque civilis societatis cujusque opera vi quadam compellantur, ut inculcat Plato *l. 12. de ll.* His enim, tanquam communi præcepto, præscribitur subditis, quid cuique faciendum vel omittendum, quid fieri debeat in republ. quid vitari, quis ordo, quod officium sit magistratuum, quid debeant subditi suo Principi, quis porrò pacis bellique sit tenor, &c.

IX.

Quibus omnibus cùm fundamentum totius reipubl.

neatur; in ejusdem utique manu collocari Leges debent, qui principem in republ. tenet locum. Hæc autem est summa civilis potestas. Cum enim penes majestatem sit dominium, penes eandem quoque collocari debent instrumenta dominandi, quæ sunt leges, & scita superioris. Excluduntur igitur ab hac potestate magistratus, qui ad majestatem collati subditi sunt censendi. Sicut sanè in Dialecticis species intermedia, si genus respicias, est species, si speciem infra positam genus: ita magistratus, inferiorum ratione habita, sunt publicæ personæ, ad superiores si considerentur, privati sunt, uti peregregiè observavit Grotius *lib. 1. de I. B. & P. cap. 4. §. 6.* Interim tamen magistratus illi, qui majestati civili subordinantur & subjiciuntur, possunt leges scribere sive acceptâ in id auctoritate sive quæ ratihabeantur à summa potestate. Sunt enim hi magistratus instrumenta quasi summæ potestatis, ideò necessarii, quod ab ipsâ summâ civili potestate non omnia possunt expediri; præscribere autem propria vi leges nullo modo possunt. Hinc non immeritò distinguendum esse arbitratur Arnisæus *de jure Majest. cap. 3.* inter Legislatores, quales Græci condendis legibus dicere solebant, quique aliam in populo non habebant potestatem; & inter majestatem, quæ legibus, à legislatore exaratis, autoritatem addit. Ille enim quia propter legum exarationem subditorum numero exemtus non est, ne à suarum quidem legum observantia excusari debet, quin illi jure possit dici illud Catonis: *patere legem, quam tulisti.*

X.

Neque verò jussa majestatis legesque unum idemque semper sunt. Multa scilicet à majestate jubentur & vetantur, prout casus ferunt, quæ tamen in leges non statim transeunt. Leges enim tempore opus habent, quando-

quidem

quidem illæ non nisi à prudentibus proficiscuntur; prudentiâ autem illud fieri non potest, quod non ex consultatione provenit. Leges præterea ad hoc, ut efficaciter obligent, promulgentur necesse est, siquidem illæ subditos minimè constringunt, nisi ad notitiam eorundem pervenerint. vid. Dan. Otton. *Diss. de l. publ. cap. 13.*

XI.

Explicata jam definitione, liquidæ est veritatis, quaslibet leges, quæ naturæ quidem ordini & optimo humanæ vitæ statui congruunt, bonas esse, nec non posse omnium virtutum actus præcipere, omniumq; vitiorum actus, quantū quidem eorū civilis societas postulat, prohibere, quamvis ad earum essentiam simpliciter non requiratur, ut sint bonæ. Quippe cùm leges rebu'publ. non hæ illis sint accommodandæ (quod *lib. 3. Pol.* Aristoteles illustrat simili de lapide ad perpendiculum dirigendo, & de calceo pedibus aptando) ex his autem nonnullæ sint παρεκβάσεις, fieri non potest, ut rerumpubl. ejusmodi præcepta omnia verè justa sint, quandoquidem impossibile est, solis bonis artibus fines à recto diffidentes assequi, ut Magnif. Dn. Præses in *Annot. ad Lampad.* præclarè ostendit.

XII.

Causam efficientem legum esse summam potestatem superiùs est dictum. Cùm verò illa vel absolutè summa, vel sit summa in certo genere, absoluteque summâ potestate unus Deus gaudeat, altera hominibus competat: hinc ratione ejus distingui lex solet in divinam, quæ à Deo est; & humanam; quæ à majestate, vicaria Dei potestate, sancitur; divina iterum in naturalem & positivam dispescitur.

XIII.

Lex naturæ est, definiente Gregorio de Valentia *Tom. II. disp.*

11. disp. 7. quæst. 4. p. 1, naturale rationis nostræ judicium, sive dictamen, quo per lumen, nobis ab æternâ lege impressum & inditum, evidenter cognoscimus, ea esse facienda, quæ ita sunt recta & naturæ nostræ consentanea, ut ea negligere sit deforme & naturæ repugnans, & contra ea esse vitanda, quæ facere turpe sit & naturæ rationali minimè congruum.

XIV.

Sunt autem juris naturæ præcepta, uti constat, vel principia, vel conclusiones, quæ vel affirmant, vel negant. Affirmant illa, quæ jubent fieri bonum; negant, quæ prohibent fieri malum; Obligandi verò vis major est negantium quam affirmantium præceptorum. Scilicet, quò quid servatu facilius à lege præscribitur, eò arctius obstringit eos, quibus lex lata est, adeoque ad id servandum omni tempore iidem obligantur. Atqui negativa præscribunt id, quod est longè facillimum, nempè omissionem rei malæ; Ergò statim apparet, negantia præcepta semper, & ad semper, ut loquuntur, obligare. Secus se res habet in affirmantibus, quia enim est impossibile, simul & eodem tempore diversa bona perficere; sed quodlibet eorum peculiarem animi requirit intentionem, igitur illa veluti actu primo obligant, si res & occasio ferat; actu secundo obstringunt.

XV.

Fundamentum legis naturæ est honestas quæ reapse est eadem cū vera naturæ humanæ utilitate, uti positivi civilium humanorum cœtuum, qui utiq; humano arbitrio tantum constat, utilitas: unde qui vel honesti notionem, vel Deum ignorat, ille rectè sentire de jure naturæ non potest. Est vero illius obligatio à naturâ, hoc est à Deo, quatenus operatur ordinariè in rebus creatis, utpote, qui nobis indidit

didit talem facultatem, quâ possumus dijudicare, quid sit honestum, quid inhonestum, h.e. quod naturæ humanæ conducat aut noceat. Cùm verò intellectus noster in nonnullis sit cæcus, appetitus pravus, ex lumine naturæ secundum omnes partes constare semper nobis vix potest, quid sit juris naturæ, ideoque in subsidium subinde est vocandum lumen gratiæ, & revelationis. Quod rectè olim docuit Excellentiss. noster Eichelius.

XVI.

Summarium ferè totius juris naturæ est Decalogus, etsi in usum civilem fuerit promulgatus. Deus enim promulgavit Iudæis in monte Sinai decalogum, non quà Deus, sed quà Rex: is obligavit tamen Iudæos, non tam quà Iudæos, quam quâ homines. Atque hoc usque adeò verum est, ut licet Deus ne verbulum quidem de iis, quæ in decalogo continentur, expressisset; nihilominus tamen homo ad eorum observantiam astringeretur. Est autem nonnihil discriminis inter decalogum, legem moralem, & jus naturæ. Nam ad quod homo tenetur, quatenus homo à Deo conditus est, id omne est propriè jus naturæ: quandoquidem verò lapsu multum de eo est deperditum, id quod post lapsum superest vocatur vulgò lex moralis, cujus fere repetitio facta per Deum dicitur decalogus. Hinc etsi Ethnici ignorarint decalogum: non ignorârunt tamen jus naturæ, quod in decalogo continetur.

XVII.

Quandoquidem verò extra societatem jus fingi potest nullum, quæritur, quinam in societate jus naturæ sit describendum. Vbi notandum, illud vel in genere vel in specie considerari. In specie si consideretur, denotat societatem conjugalem, paternam, herilem, &c.

Quot enim sunt societates naturales, tot sunt species juris naturæ. In genere autem consideratum describendum est illud in ordine ad societatem universalem, quæ Ciceroni dicitur *infinita*, iu quâ omnes homines sunt parentes, solus Deus imperans.

XIIX.

Observandum jam porrò est, aliud esse, quod jus naturæ jubet, aliud, quod illi est conveniens. Quod lex naturæ jubet, intermitti non potest, sed si intermittatur, statim oritur peccatum; quod autem juri naturæ tantum est conveniens, sive id sequamur sive non, sæpenumero perinde est. Quædam ita se habent, ut, licet per jus naturæ sint indifferentia: eorum tamen actus, interveniente expresso, aut tacito pacto gentium seu plurium seu omnium, ad obligationem juris naturæ restringi possint. Exempli g. Jus naturæ bonorum usum neque communem, neque proprium imperat; quando autem jam vel per divisionem, vel per occupationem bona alij alia sibi vendicârunt, non possunt ex ipsis nisi per summam injuriam eripi. Sunt denique quæ liberè suscipiuntur laudabiles quædam actiones, quas tamen per se jus naturæ non flagitat; quæ nimirum non alio nomine naturæ congruunt rationali, nisi quatenus in finem per se bonum referuntur, à quo bonitatem accidentalem, & extrinsecam accipiunt, quale est jejunium, excitandis pietatis exercitiis susceptum.

XIX.

Regitur sola intelligens natura, ut talis, ductu juris naturæ; eoque ipso ad obedientiam obligatur, ex quo aliquis rationis usus & cognitio honestorum & turpium sese exserit, adeò, ut eo ipso, quo voluntas facultatem habet

exse-

exſequendi ea, quæ juſta & honeſta ſunt, ſimul etiam intrinſecè, & per naturam ad legis naturæ obedientiam obligetur, nec ſine peccato poſſit intermittere, quod illa jubet, aut id patrare quod vetat. Nec ipſe etiam Deus per abſolutam ſuam potentiam refigere hanc legem poteſt; non magis, atque efficere, ut falſa ſint vera, aut factum infectum; idque ideò, quia quod mandat lex naturalis, per ſe bonum, quod prohibet, per ſe malum eſt; nec fieri poteſt, ut unum mutetur in alterum, niſi quis naturas rerum æternas mutari poſſe ſtatuat, quod omnium conſenſu eſt abſurdum.

XX.

Nullo igitur modo ferendus eſt Occam, qui non dubitavit aſſerere, Deum in omnibus præceptis naturalibus diſpenſare poſſe, adeò, ut ſui etiam odium præcipere queat. Id verò vel mandari poſſe, vel licitum eſſe tam repugnat, quàm hominem eſſe eundemque irrationalem. Neque audiendus Scotus, qui Deum in præceptis ſecundæ tabulæ diſpenſare poſſe pronunciavit, quod iſta non ſint ſtrictè de jure naturæ, neque per neceſſariam conſequentiam ex hoc inferantur. Parem quippe illa cum cæteris vim obligandi obtinent.

XXI.

Quanquam autem, dicente Tullio, huic legi nec prorogari fas eſt, nec derogare de hac aliquid licet, nec tota abrogari poteſt: aliquâ tamen ſummam poteſtatem civilem circa jus naturæ valere autoritate, nemo temerè diffitebitur, cùm (1) poſſit pœnas, & præmia illi addere, quæ certè addi, vel non addi legibus naturæ ſolent, & debent in civitate quâlibet pro uſu reipubl. (2) poteſt quoque poteſtas civilis id, quod lex naturæ fieri ſimpliciter præ-

 cipit,

cipit, ut certo tempore, locoque singulari quodam rigore peragatur, mandare (3) impunè quandoque permittere, ut lex quædam naturalis non observetur, si nimirum usus reipubl. postulet, ut minus malum majoris evitandi ergo permittatur, ut Ampliss. Dominus Præses in *Annot. ad Lampad.* docet. Licet enim de vita moribusque humanis multa sic constituerit Deus Opt. Max. ut ipsa mens nostra ista, quæ contra fiunt, iniquitatis protinus accusare possit; de civili tamen societate propemodum nihil sanxit, quod nimirum illa momentaneam his in terris felicitatem respiciat; sed humanæ illam prudentiæ, & libertati commisit. Quamobrem pleraque, quibus respubl. nititur quælibet, non ad rigidam illam honesti aut inhonesti queunt amussim exigi, quandoquidem scilicet alterius sunt naturæ; sed usu aut damno civilis fortunæ metienda, ut idem peregregiè *in præfat ad Corn. Tac.*

XXII.

Cave verò existimes, quando magistratus decreta juris naturæ ad particulares casus & circumstantias restringit, novam tunc & positivam legem oriri, cum jam ante valeret quàm sancita esset; sed manet idem jus naturæ, superveniente tantùm novâ ad animos hominum applicatione, propositâ etiam graviori pænâ transgressoribus. Fitque adeò ut virtus armetur, & quod ratio unicuique debuisset persuadere, magistratus pro imperio suo mandet, & hinc oriatur lex virtutis præceptum; sed cum ferro & telo, ni pareas. *Cornel. Martini lib. 1. Anal. Log. c. 1.* Enimvero, cum leges sæpius ad sua initia sint revocandæ, quot modis illæ iterantur, tot obligationes tam ad obedientiam quàm ad pænam inducuntur. Hactenus de lege divinâ naturali.

XXIII.

XXIII.

Leges divinas positivas quod attinet, nolo iis immorari, utpote cum aliæ quidem finem spectent supernaturalem, cujusmodi sunt quæ Novi sunt fœderis: aliæ usum civilem quidem; sed quarum plerarumque obligatio dudum unà cùm Hebræorum republ. perierit, nec extra illam unquam valuerit. Deus scilicet cùm civitatem Hebræorum, etiam semetipso Rege in eâ constituto, summo regeret imperio, multos gravissimosque ritus populum Israeliticum semper observare voluit. Vidit nimirum universalis Dei providentia, vigil ille oculus, gentem eam in superstitiones usque ad stuporem aliorum populorum esse proclivem, ideoque multis, & variis eam oneravit ceremoniis: quemadmodum hoc ex Pentateucho satis superque constat.

XXIV.

Pergendum nunc ad leges humanas, quas duplices constituimus, civiles, & gentium. Civiles, quas quisque populus, aut qui ejus loco est singulis reipubl. suæ civibus, aut subditis præscribit. Gentium verò quas non casu, aut alterâ alterius imitatione; sed quasi ex compacto plures gentes inter se constituerunt. Non confundenda autem est lex gentium naturalis cum hac lege gentium arbitrariâ. Illa enim omnibus gentibus à Deo est præscripta, de quâ intelligendus est Cicero *l. 3. Off.* inquiens: *omni in re omnium consensio lex naturæ putanda est*; Hæc vero à gentibus ipsis pro arbitratu constituta. Et tametsi ingens agitetur controversia de eo, an lex gentium possit legibus propriè sic dictis accenseri, & negantium quidem opinio rationibus nitatur vero non absimilibus: tantæ tamen illæ non sunt, uti nos à sententiâ nostrâ dimovere ullo modo

 possint.

possint. Præterquam enim, quòd appellatio ista usu, qui dicendi est magister, jam recepta sit; obligare etiam potest legis in modum tanquam pactum, quod initio quidem voluntatis; postea verò necessitatis est

XXV.

Leges porrò civiles vel concernunt statum publicum, vel privatum, unde aliud est jus publicum, aliud privatum *§. fin. Inst. de Inst. & jur.* Leges publicas, quæ aliquando fundamentales dicuntur, privatis multum antecellere cuivis apparet, quandoquidem illæ demum reipubl salutem omnem potissimum contineant. Non autem ex legibus istis semper de imperii forma judicandum: uti præclarè observatum est ab *Arist. l. 4. Pol. c. 5.* Fieri quippe potest, ut respubl. lege ἀριστοκρατικὴ, exercitio & reapse sæpenumero sit ὀλιγαρχικὴ, aut popularis. Neque legum publicarum scientia omnino idem est cum cognitione status imperii. Fatendum quidem, ab illo, qui imperii naturam novit, non posse ejus ignorari leges; verùm, qui jus scit publicum alicujus imperii, non protinus omnem status conditionem penitùs pernovit: quandoquidem ex legibus discere quidem est, quemadmodum in multis habere se debeat respubl. non autem, quemadmodum se habeat. vid. Conringii nostri *lib. de civil. prud. p. 241.*

XXVI.

Obligandi vim leges positivæ amittunt (1) ubi quid præcipiunt, quod manifestè Dei cultui aut legi naturæ adversatur, ad cujus regulam unicè eas componi decebat. Quando enim leges inter se colliduntur, ita ut servari utraque non possit, tum à lege superiori aut digniori inferioris obligatio impeditur. (2) si enormiter, & evidenter limites æquitatis excedant, & imponant inusitatum & prægrande

grande onus quod perferre non sit possibile. Omnis enim legum materia in eorum debet esse potestate, quibus scriptæ sunt. *Arist. Eth. Nic. l. 3. cap. 5.*

XXVII.

Licet præterea majestati eas leges, quæ non nisi ex constituto valent, in qualibet republ. si ita usus publicus requirat, mutare, & abrogare, cùm uno hoc constet legum illarum justitia, uti πολυμαθέστατος Conring. *in lib. de civ. prud. c. 2.* loquitur. Enimverò, quæ conduntur leges civiles, earum pars maxima merè sunt positivæ, & ideo justæ duntaxat habentur, quia ita latæ sunt, & naturali rationi non adversantur, vel non sunt injustæ, quas pro re nata augere, imò interdum planè antiquare pro locorum, temporum, & rerumpubl. (quæ non unius semper sunt vultus, sed huc illuc mobiles, uti humanæ res omnes) varietate, uti idem alibi. Vid. etiam Bodinus *l. 1. c. 8. de republ.* Quemadmodum sane in omnibus actibus civilibus oportet πρὸς τὸν καιρὸν σκοπεῖν: ita leges ad præsentem statum, quoad ejus fieri potest, sunt conformandæ. Aliæ enim conveniunt regno, aliæ democratiæ, aliæ Aristocratiæ. Hinc Arist. *in Eth. ad Nicom. l. 5. c. 7. leges se habere in rebuspubl.* inquit *ad eum modum, ad quem se habent mensura. Non* scilicet *semper* & ubique utile est, quod aliquando & alicubi utile est. *l. un. C. caduc. toll.* & pulchrè Cæcilius apud Gellium lib. 20, cap. 1. Noct. Attic. *Legum opportunitates, & medela, pro temporum moribus, & pro rerumpubl. generibus, ac pro utilitatum præsentium rationibus, proque vitiorum, quibus medendum est, fervoribus mutantur, & flectuntur, neque uno statu consistunt: quin ut facies cœli & maris, ita rerum ac fortunæ tempestatibus variantur*; vid. Clapmarius *Arcan rerump. l. 2. c. 10.*

XXIIX.

XXIIX.

Nec tamen temerariam & subitam quamque legum mutationem aliquis facile probaverit, siquidem ingens existit confusio & perturbatio omnium rerum in ea republ. in quâ leges levi momento convelluntur, mutantur, abrogantur. Hanc ob causam primaria quasi lex est rerum benè gerendarum in republ. ut accuratè quis ejus naturam intueatur & re benè cognitâ, constantem conservet animum. Vnde olim Romæ nulla lex fuit promulgata, nisi post trinundinum i. e. per trinas nundinas, vel dies viginti septem non solùm, ut intercedi posset, antequam ferretur. Sed &, ut aliquantò ante statuere liceret, utrum, cùm ferretur, antiquanda suffragiis, an accipienda lex esset. *Rosinus Antiq. Rom. l. 8. c. 2.* Cumque Margaretha Parmensis Belgii gubernatrix super Inquisitionis à patre Philippo sedecim ante annos instituto processu, utpote nimis duro abrogando cum senatoribus deliberaret, eorumque super hac re sententiam exquireret, rogatis senatorum sententiis, nonnulli eorum non omnino male censuere, ex Edictis Imperatoriis nihil quicquam immutandum, & leges, antequam ferantur, expendendas, ubi latæ fuerint, tolerandas, nec re aliâ magis labefactari statum civitatis, quàm crebrá legum mutatione. *Strada de bell. Belg. decad. 1. l. 5.* Vnde apud Romanos à principio Prætoris edictum nihil erat, nisi lex annua, *Cic. in 3. Verr.* verùm cùm tam diversis edictis se mutuò destruentibus, respubl. gravaretur, nec de jure quisquam certus esse posset, Prætoribus illud pro lubitu mutantibus, Cornelius Tribunus plebis rogationem tulit, ut prætores ex edictis perpetuis jus dicerent. Quæ cautiones aliàs observandæ sint, quoties necessitate vel utilitate reipubl. id flagitante, leges sint mutandæ, vide apud *Bodin. l. 4. c. 3.*

XXIX.

XXIX.

Leges verò fundamentales, quibus ipſa reipubl. fundamenta & nervi, tanquam arctâ catenâ & ſpiritu vitali colligantur, *Bodin. 1. de republ. c. 8,* immutabiles, quantum quidem fieri licet, eſſe oportet: id quod pulchris rationibus probat idem Bodinus *l. 4. de republ. c. 3.* cum legibus his ut plantis ad figendas radices longo temporis ſpacio opus ſit: quod ſi crebrò transferas, vis atque robur omne evaneſcat, uti ſcitè loquitur *H. Grot. in libro ſuo de antiq. reipub. Batavicæ circa fin.* Vnde nihil pernicioſius eſſe rectè exiſtimat Plato legum novitate, ſi de ſtatu reipubl. quæratur *l 7. de ll.* Tales leges ſunt in regno Galliæ (1) lex Salica (quam firmiſſimum regni Gallici fundamentum appellat Bodinus *lib. 1. de Republ.*) pertinens ad ſucceſſionem regiam: cujus duo capita proponit Cabotius *diſp. 16.* unum, ne in alienam familiam, alterum ne in extraneum principem regnum transferatur, (2) lex ad res regni non alienandas. Quibus rectè olim addita ſunt de regni ordinũ comitiis convocandis. Tales quoque ſunt leges in noſtro Imperio aurea bulla Caroli IV, capitulatio, aliique Imperii receſſus.

XXX.

Cæterùm, cùm dicente *Ariſt. 4. Pol. 14* tria ſint membra rerumpubl. omnium, de quibus quid cuique expediat bono legum ſcriptori videndum, & quibus bene affectis reſpubl. bene affecta ſit, ſcilicet magiſtratus, judicia, & præcipuè ſenatus, qui conſultare debeat de bello, de pace, de fœderibus, de ſocietatibus, de legibus, & pœnis, diligentiſſimè diſpicere debet legislator, ut, quas condit,

& de futuris, & universè, *Arist. 1 Rhet 1. n. 16.* Præcipuè autem eò solicitius illi curæ cordique esse debet, ut leges ad utrumque tempus, belli scilicet & pacis, in quod omnis vita dividitur *7. Polit. 14. p. 484.* accommodentur, quò majus periculum reipubl., hoc neglecto, solet imminere. Eam ob causam reprehendit Aristoteles, Phaliam, Lycurgum, aliosque reipubl. Lacedæmonicæ moderatores, quod gravissimè peccaverint, dum illi pacis tantùm, hi verò belli solummodò temporibus respublicas suas accommodârint.

XXXI.

Nolo hic silentio prætenire, duo *ἐυνομίας* ab Aristotele constitui genera, unum, quo leges benè scribuntur, alterum, quo legibus paretur: & rursus utramque *ἐυνομίαν* duplicem esse, vel optimam *ἁπλῶς*, sic, ut leges optimè sint conditæ, illisque optimè pareatur, aut non quidem optimas esse simpliciter, sed ex *ὑποθέσεως* huic illique reipubl. accommodatas & fructuosas, sic, ut iis cives obsequium præstent. Non consistit autem *ἐυνομία* tam in descriptione legum maximè bonarum & reipubl. utilium, quàm in earundem observantiâ. Gravissimè enim apud Thucydidem *l. 6.* pronunciat Alcibiades, & Imp. Augustus disserit apud Dionem *l. 52:* eam rempubl. quæ legibus licet deterioribus utatur, firmis tamen atque immotis, bonitate multum præstare illi, quæ bonis quidem & præclaris, sed cassis & irritis. Præclarè quoque & in rem nostram loquitur Æschines initio Orationis in Timarchum; *hoc convenire & conducere existimo, ut, quando ad leges ferendas accedimus, eò animos mentesque dirigamus, ut primum bonas, & reipubl. accommodatas leges statuamus, deinde ut illis parere cives cogamus, refractarios coerceamus.*

XXXII.

Quemadmodum enim rei privatæ non hoc uno consulitur,

sulitur, si sit qui imperet; sed & illud prætereà requiritur, ut imperanti domestici omnes pareant: consimilem in modum, nisi aliquis sit, qui legem tueatur, & ut ei cives, quasi parenti optimo filij, audientes sint, potestate & imperio perficiat, non est in ipsis legibus præsidij satis, optimeque & laudabiliter vivendi norma contemtim habetur. Quo fit, ut, quàm lex civitati, tam legi necessarius videatur esse magistratus, qui illi vim suppeditet: sine quâ vana est & inutilis adinstar legum, quas olim lepores præscribebant leonibus in fabulâ Antisthenis apud Arist. *3. Pol. c. 13.* Hanc ob causam jura dicuntur armari gladio ultore *in l. 31. cum vir. C. ad l. Iul. de adult.* & justitia cum gladio pingitur; eleganter quoque canit Prudentius *l. 2.* contra Symm. *Lex armata sedet.* &c.

XXXIII.

Sedulò ergò curabit majestas aut is, cui legum administratio & exsecutio demandata est à summa potestate. (*Nam nunc quoq; Principes sibi comparant Oculos multos, & Aures, & Manus, & Pedes, 3. Pol. 12. p. 211.*) ut leges omnes & singulos, quibus datæ sunt, obligent, ne aranearum telis similes fiant, quod olim Zaleucus monebat, quibus minora insecta irretita frustrà luctantur & palpitant: easdem majora felici audaciâ, & impetu perfringunt, cavebitque, ne vel minima pars legis impunè violari permittatur *5. Pol. 8.* In parvis quippe cùm peccatur, facilè ad majora vel ignari vel inviti transeunt, qui ea negligunt, uti loquitur Heinsius *in Paraphr. ad d. l. Aristotelis.* Observatum videlicet prudentiæ civilis magistris, interque eos & Aristote-

XXXIV.

Poterunt verò subditi ad legum latarum observantiam invitari, si viderint, legibus ultrò sese obligare qui eas tulerunt. Sic T. Livius 3. Decad. l. 8. *si quid injungere inferioribus velis, prius in te ac tuos receptas necesse est, si ipse jus statueris, quo facilius omnes habeas obedientes.* Ita Theodosius & Valens l. 4. C. de leg. & Princ. constit. *Digna vox est majestate regnantis, legibus alligatum se principem profiteri: adeo de auctoritate juris nostra pendet autoritas: & revera majus est imperio, submittere legibus principatum. & oraculo præsentis edicti, quod nobis licere non patimur, aliis indicamus.* Et verò nonnullos dari non ignoro, qui summam potestatem civilem ultro sese legibus subjicere posse pernegare contendant, moti hac ratione, quòd idem secundum idem non agat in semetipsum; eos verò cùm jamdudum refutârit Mágnif. Dn. Præses *in annot. ad Lampad.* malo nunc quidem hoc labore supersedere. Neutiquam autem admittendum, quod asserit Georgius Buchananus cetera laude dignissimus in *Dialogo de I. regni apud Scotos*: leges inventas ad coërcendos reges, & in ordinem à subditis cogendos. Haud enim in illos, si quidem sint μοναρχικοὶ & non κατὰ νόμον Reges, est legum vis compulsiva, sed tantummodò directiva, quatenus ipsi suapte sponte se illis subjiciunt; non quòd cogantur, aut cogi ab ullo possint, aut debeant; sed quòd ab eorum exemplo dependere popularis soleat multitudo. Quod qantum sanè in legibus obtineat momenti, docet vel unica Ciceronis exclamatio *l. 3. de legib.* quod quæcunque mutatio morum in principibus exstiterit, eandem in populo secutam: & Cassiodoro *l. 3. Epist. 21.* pronunciante, facilius est errare naturam, quam dissimilem sui Princeps possit formare rempubl. Sicuti enim homo corpore constat & animâ: ita

regnum

regnum ex rege & ijs, qui reguntur; & uti vitia ab anima in corpus derivantur, ita à rege in populum, uti eleganter ait Iustinus Martyr. Vnde præceptum salubre Pittaci sapientis apud D. Ausonium in ludo de septem sapientibus: *Pareto legi quisque legem sanxeris.* Et Iacob. Sanazar. in Federicum regem in Epigr. ex *Ovid. l. 6. Fast.*

Publica nimirum tunc res sibi constat, & æquum
Imperium, cùm rex quod monet ipse facit.

XXXV.

Deinde spectandum quoque venit, ne legum multitudine laboret respublica. Quis enim nescit, leges quæ neque utiles sunt, neque necessariæ, si non obsint, ad minimum tamen confundere? Hinc Plato ægrotantis reipubl. signum esse dicit legum multitudinem, & Bodinus notam tyrannidis. Ita cum C. Iulius Cæsar rempubl. armis civilibus victam, Dictatorio nomine in ditionem accepisset, erat Romæ *immensus aliarum super alias acervatarum legum cumulus*, ceu loquitur *Livius l. 3.* & Tacitus scribit *l. 3. Annal. ad multitudinem ac varietatem legum infinitam fuisse perventum, & corruptissimâ republicâ plurimas leges latas; utq; antehac flagitiis, ità tunc legibus laboratum.* Negandum tamen non est, in illâ republ. ubi magna negociorũ perinde & controversiarum datur copia, multas requiri leges, quò pauca judici secundum jus, sibi ipsi fortè fictum, decidendi permittatur potestas. Leges siquidem positæ omnia, quæ possunt, definire oportet: ita ut quàm paucissima in arbitrio eorum qui judicant relinquantur: judex enim affectibus est obnoxius, lex non item *1. Rhet. c. 1. v. 13. & seqq.*

esse ex Philosophiâ Græcâ docet Piccartus *in Comm. ad cap. 5. l. 6. Pol. Arist.* Scriptas appello, quæ sanctione expressâ uno tempore & feruntur & valent. Non scriptas, quas usus frequens & inveteratus tacito majestatis consensu introduxit. Longè verò fallitur, qui scripturam de legis essentiâ esse arbitratur. Quicquid enim rei in esse jam constitutæ supervenit, id de rei ipsius essentia nequaquam est. Quapropter Lycurgus apud Lacedæmonios, ut leges scriberentur, severè prohibuit: & apud Romanos olim cùm multis ceremoniis prævііs rogata & sancita lex esset, æneis tabulis quadratis, vel columnis memoriæ causâ incisa, in templo Opis, vel Saturni asservabatur, quibus tamen non minus, ac Atheniensibus, aliisque populis leges fuisse, nemo facile inficiabitur. Patet ergò, scripturam non facere ad legis simpliciter esse, sed melius esse: non ad ejus essentiam formalem; sed ad quandam ejus exsistentiam sive existendi modum, & ut eò meliùs ad posteros aut multos deferri possit.

XXXVII.

Leges non scriptæ autem non paulò ipsis legibus scriptis sunt validiores. Quandoquidem enim illæ sensim introducuntur, ex ipsâ quasi naturâ & ingenio populi fluere videntur, adeò, ut qui illis repugnat naturæ populi adversari conetur. Cœterùm, cùm consuetudines semper & in omnibus legum vim obtineant, earumque nomine appellentur, necessariò sequitur, eum, qui condendæ legis non gaudet potestate, à statutis quoque, & consuetudinibus introducendis arceri. Quoniam autem ex superioribus abundè est liquidum, neminem nisi majestatem ferre leges posse, igitur consuetudinis introducendæ potestas non potest non ab eodem fonte derivari, uti rectè concludit Arumæus *disc. Acad. de Iure publ. p. m. 595.*

XXXIIX.

XXXIIX.

Non absre fortassis fuerit, hic quoque meminisse, leges positivas duplici modo sustinere relaxationem posse (1) cùm legislator uni vel alteri legi gratiam facit, tollitq; obligationem etiam in eo casu, in quo alias obligaret. (2) cùm factum aliquod singulare sub sententia legis non comprehendi declaratur. Cùm prius fit, dispensari propriè in lege dicimus, posterius ad ἐπιείκειαν referimus.

XXXIX.

Enimverò cùm lex sit propositio universalis, at circa materiam contingentem versetur, accidit, ut, quia comprehendere universa non potest, interdum deficiat. Hinc rectè olim ICtus Iulianus: *Neq; leges, neque SCta ita scribi possunt, ut omnes casus, qui quandoque inciderint, comprehendantur, l. 10. & 12. ff. de leg.* & Iavolenus *l. 202. ff. de Reg. Iur. Omnis definitio in jure civili est periculosa; parùm enim est, ut non subverti possit.* Quandoquidem ut definitum quid lex est: ita definitum quid respicit; actiones autem, quarum norma lex est, sunt indefinitæ. Ita hæc lex Peregrinus mœnia conscendens capite plectitor: si eo violetur animo à quoquã, ut hostem adesse magistratui indicet, ne aut capiatur civitas, aut aliàs respubl. quid capiat detrimenti, legem hanc illi accommodare, hominemq; interficere non licet, nisi quis præter id, quod justum est, agere velit. Quæ tamen rarius contingunt, communibus regulis constringenda sunt: quandoquidem etsi ratio legis in isto speciali facto specialiter locum non habeat: manet tamen ratio in suâ generalitate, cui specialia subjici fas est, inquit *H. Grot.*

teriæ, quæ multas patitur mutationes) suppleat. Illud est æquitas. Vbi enim lex deficit, ibi incipit æquitas, quæ est ἐπανόρθωμα δικαίου νομίμου, seu correctio legis ea parte, qua deficit ob suam universalitatem. *Arist. l. 5. Eth. c. 10.*

XL.

Corrigitur autem lex plerumque quidem, quando ejus removetur obscuritas. Hæc autem dupliciter oriri in lege potest, vel ratione verborum, vel ratione mentis. Vnde duplex est legis interpretatio (quandoquidem ea nihil est aliud, quam remotio obscuritatis) vel verborum, quæ dicitur declarativa seu Grammatica, vel rerum, quæ restrictiva appellitatur. Et hæc, si accuratius paulo rem expendamus, potissima omnium legum est interpretatio. Tametsi enim præter illam & extensiva quoque referatur; hæc tamen non perinde est conveniens plerisque legibus alicujus civitatis. Romanis legibus ideo est frequentius adhibenda, quandoquidem in Corpore ex. gr. Iustinianeo multa exstant præfectorum quæsita, prudentumq; responsa: & verò illa quia quam plurimos speciales continent casus, speciales illi casus extendendi sunt ad alios similes casus. Quæritur vero, quomodo legis sit instituenda correctio? Hoc eruditè monstrat *Aristot. l. 5. c. 10. Eth. Nic.* correctione, inquiens, suppleri id, quod deest legi, interpretando eam secundum æquitatem, quod nihil sit aliud, quàm induere personam legislatoris, legemque ita corrigere, uti ipse legislator corrigeret si adesset. Cum scilicet multæ leges abeant in desuetudinem, eo quod circumstantiæ varient, ideoque legum interpres tenetur retrogredi, ac in omnes circumstantias, ex quibus leges sunt enatæ, eas resolvere. Hæc pro nostro instituto de legibus dixisse sufficiat.

F I N I S.